

ВИНИКНЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕПАРАТИЗОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ЛІТЕРАТУРІ ФРАНЦУЗЬКОГО МОДЕРНІЗМУ

(на матеріалі творів Г. Аполінера, А. Бретона, А. Жіда,

А. Камю, Ж.-П. Сартра)

Ольга СТАНІСЛАВ (Луцьк, Україна)

Стаття присвячена синтаксичним інноваціям, що виникали у літературі французьких модерністів початку XX століття. Доводиться, що епоха модернізму є першим етапом розвитку синтаксичної сепаратизації. Встановлюються структура сепаратизованих структур та їх функціональне навантаження у художньому тексті.

Ключові слова: *сепаратизовані конструкції, модернізм, актуалізуючий синтаксис, індивідуальна картина світу.*

The article deals with syntactic innovations which appeared in the works of French modernists at the beginning of XX century. It is proved that the epoch of modernism is the first stage in the development of syntactic linguistic separatism. The structure of linguistic separatism constructions and their functional workload are established.

Key words: *linguistic separatism structures, the modernism, the actualizing syntax, the individual world vision.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Оскільки предметом нашого дослідження стали проблеми сучасного синтаксису французької мови, більше того – конкретної історичної епохи розвитку літератури, вважаємо за необхідне зробити, насамперед, короткий огляд тих соціально-культурних та художніх процесів, що відбувались у цей період у французькому та європейському суспільстві й мистецтві.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Перша половина XX століття ствердила в історії людства трагічне світосприйняття; ключовими поняттями стали – війна, насилля, екологічна катастрофа, криза культури і моральних засад. Досягнення науки й техніки вступили у протиріччя з біологічною природою людини та й земної цивілізації загалом. Сфера Розуму зіткнулась з божевіллям: виявилось, що досягнення прогресу можуть бути використанні проти людини (перша та друга світові війни, крах імперій, хвиля революцій, національно-визвольні рухи, мільйони жертв, культурні й матеріальні втрати). Все це не могло не

відобразитись на розвитку європейської культури і літератури зокрема. Основними темами в літературі стають – теми війни, трагедія особистості, що прагне самореалізації, шукає справедливості та втрачає душевний спокій і гармонію, проблеми буття, віри та безвір'я, моральність політики, духовне начало, пріоритет загальнолюдських цінностей тощо.

Це період формування нового напрямку в мистецтві й літературі – модернізму. Модернізм характеризується відмовою від визначальних принципів реалізму, від соціальної зумовленості художніх образів, від типізації, можливості об'єктивно і логічно відтворювати картину світу. В естетиці модернізму домінує суб'єктивізм і інтуїція. Виступаючи проти норм і традицій, прагнучи новаторства за будь-яку ціну, модернізм у своїх кращих проявах значно збагатив художню культуру людства; назвемо хоча б літературу „потoku свідомості”, появу нових жанрів рок-музики, живопис імпресіоністів, театр Б. Брехта, техніку колажу в поп-арті та таке інше.

У літературі цей етап відзначається художніми експериментами не лише в плані змісту, але й у плані форми. Письменництво винаходить нові виражальні засоби, руйнує канонічні тропи, фігури та стереотипи, розширює діапазон жанрів, трансформує композицію і структуру творів, удосконалює стильові прийоми, розробляє нові естетичні принципи, шукає сучасні форми графічного оформлення тексту тощо. Знамените „бачити, відчувати, виражати” братів Гонкурів – ось завдання митця, що опановував нові можливості відтворення світу зовнішнього в безкінечних вібраціях, мінливості, лексичній грі і світу внутрішнього, що оголював потік емоційності, свідомості й несвідомості.

Слід зазначити, що модернізм не є однорідною літературною течією, він представлений різноманітними напрямками, школами та угрупованнями. Не вдаючись у відмінності їхніх програм та маніфестів назвемо лише основні з них: кубізм, дадаїзм, унанізм, сюрреалізм, експресіонізм, екзистенціалізм, абстракціонізм й інші. Французький модернізм представлений таким яскравими постатями як: Г. Аполлінер, А. Бретон, Л. Арагон, Р. Деснос (дадаїсти),

Т. Тзара, П. Реверді (сюрреалісти), М. Пруст (модерністський-імпресіоніст), Ж.-П. Сартр, А. Камю, А. Жід (екзистенціалісти) та інші.

Російський мовознавець В. Руднєв зазначав, що у модерністському тексті панує стиль потоку свідомості, який відтворює ментальне життя за допомогою зчеплення асоціацій, прямолінійності, обірваності синтаксису, що імітує усне мовлення, внутрішній монолог. Антитрадиціоналізм, алогізм, як принципи мистецтва цього періоду, знаходять своє безпосереднє відображення у модерністській літературній прозі: порушується зв'язність тексту, а оновлення мови відбувається насамперед через синтаксичні конструкції, а не через лексику [3: 237].

Отже, епоху модернізму можна вважати першим етапом розвитку синтаксису ХХ століття. У цей час у мові художньої літератури з'являються синтаксичні інновації, що виявляються перспективними для подальшої еволюції мови. Їх функціонування у творчості письменників-модерністів можна розглядати як першу сходинку входження даних нових синтаксичних явищ у французьку літературну мову. Мова йде передусім про сепаратизовані структури.

Сепаратизація – синтаксична універсалія мовлення, що передбачає побудову повідомлення шляхом розділення речення на кілька самостійних висловлень, інтонаційно та графічно відокремлених, проте єдиних за змістом.

Особливістю сепаратизованої фрази є те, що її основа (базисна частина) не відображає усієї повноти змісту висловлення, яке поступово, по мірі свого формування, наділяється новими деталями, доповненнями, що особливим чином прикріплюються до раніше сказаного й інтонаційно завершеного речення [2: 77]. За допомогою сепаратизації мовець виокремлює необхідну йому інформацію, додає семантичні акценти, наголошує на них, підсилює, розвиває або ж уточнює деталі висловлення. Сепаратизовані конструкції справляють ефект невимушеності, створюють особливий ритм оповіді й тим самим руйнують мовні стандарти та шаблони.

Отже, сепаратизація, реалізуючи свої функції, втілює принципи модернізму: створення індивідуальної картини світу, відображення винятково внутрішнього стану художника, його Я, котре стає центром художнього всесвіту, відмова від раціонального, алогізм, фрагментарність, дисгармонія тощо. Розчленовані конструкції створюють розривність тексту, його аритмію, дисонанс. Оскільки синтаксично зв'язані компоненти позиційно стають дистанційними, то тим самим вони ускладнюють сприйняття, роблять неоднозначним суть висловлення. Будучи засобом вираження суб'єктивної модальності, сепаратизовані конструкції імітують спонтанність формування і вираження думки, асоціативність мислення [1: 98]. Розчленовані структури розмовного синтаксису в текстах письменників-модерністів мають на меті змодельовати позицію автора, який творить свій світ, у якому все спонтанно, безпосередньо, світ, який народжується тут і зараз, на очах читача. Так, яскравим підтвердження цьому є проза екзистенціалістів, зокрема наведемо приклад із філософського роману Ж.-П. Сартра „Нудота”, який написаний у формі щоденника і якнайліпшим чином підтверджує вищесказане:

Trois heures. Trois heures, c'est toujours trop tard ou trop tôt pour tout ce qu'on veut faire. Un drôle de moment dans l'après-midi. Aujourd'hui, c'est intolérable (J.-P. Sartre. Nausée, p. 26).

Коли форма оповіді обумовлює і її зміст, і її вираження спостерігаємо також у романі А. Камю „Чума”, що представлений у формі нотаток. Головний герой твору – доктор Рійє веде літопис чумного року в середземноморському містечку Оран (Алжир). Його записи – це документальне безстороннє свідчення про колективну трагедію людства, це розповідь про велич людської незламності у боротьбі з абсурдом буття та абсолютним злом:

Un petit homme rond était couché sur le lit de cuivre. Il respirait fortement et les regardait avec des yeux congestionnés... L'homme n'était pas tombé d'assez haut, ni trop brusquement, les vertèbres avaient tenu. Bien entendu, un peu d'asphyxie (A. Camus. La peste, p. 43).

Те ж саме можна сказати і про модерністську поезію. Приміром, у Г. Аполлінера поезія цього періоду вирізняється чітким ритмом, паузами, інтонацією, розчленованими конструкціями, що близькі до розмовного мовлення. Він пише вірші ніби змальовує те, що бачить та записує свої враження, емоції від того, що відчуває. Відмовившись від пунктуації, поет дає можливість читачу самому встановити ритм, інтонацію відповідно до своїх власних відчуттів, що виникають під час прочитання:

La chambre est veuve

Chacun pour soi

Présence neuve

On paye au mois

Le patron doute

Payera-t-on

Je tourne en route

Comme un toton

Le bruit des fiacres

Mon voisin laid

Qui fume un âcre

Tabac anglais

O La Vallière

Qui boite et rit

De mes prières

Table de nuit

(G. Apollinaire. *Hôtels*, p. 69).

Комнаты – вдовы.

Люди – вразброд.

Опять кто-то новый.

Плата вперед.

Хозяин боится:

Уплатят ли в срок?

Мелькают лица.

Верчусь, как волчок.

Сосед невзрачный.

Фиакров шум.

От вони табачной

Мутится ум.

Хромает, хохочет.

На вид – Ла Вальер.

Мольбы мои ночью.

Столик. Торшер.

(Готелі. Переклад М. П.

Кудінова)

Доведено, що для сепаратизованих конструкцій є характерною тенденція до стислості, економності висловлення і разом з тим до його інформаційної ємкості та емоційної насиченості. Видається ймовірним, що лаконізм, компресія, сконцентрованість потрапили в прозу через поезію модерністів (сюрреалістів) Г. Аполлінера, Т. Тзара, П. Реверді, Л. Арагона. Власне поезія

ствердила особливі прийоми поводження з мовою, своєрідні способи організації поетичного образу: від колажу, каліграм, усіляких порушень змістових зв'язків, до синтаксично розірваних структур та незавершеності тексту в цілому.

Аналіз прикладів засвідчує, що чим сильніші синтаксичні зв'язки порушуються за допомогою сепаратизації, тим яскравіша експресивність оповіді [1: 47]. Це відбувається, зазвичай, за відсутності якомусь члена речення, у такому разі сепаратизована конструкція підсилює виразність висловлення, афективність його сприйняття, спостерігається ефект невиправданого сподівання:

La beauté, ni dynamique ni statique. Le coeur humain, beau comme un sismographe. Royauté du silence...

La beauté sera CONVULSIVE OU ne sera pas (A. Breton. *Nadja*, p. 160).

C'est une boîte bien close ; on y sert la choucroute ou le cassoulet toute la nuit. Les gens y viennent souper à la sortie du théâtre... Huit tables de marbre. Une banquette de cuir court le long des murs. Deux glaces mangées de taches rousses.... (J.-P. Sartre. *Nausée*, p. 91).

Спостережено, що оформлюючи пряму мову, класична література йшла по шляху використання різних видів уточнення, розробляла багаті ряди дієслівних синонімів з метою передачі найтонших нюансів змісту, натомість модерністський тип синтаксису опускає всі ці елементи, спрощує конструкції, що вводять пряму мову. Як приклад, розглянемо діалог про сенс буття між письменником Едуардом і юнаком Бернаром із роману А. Жіда „Фальшивомонетники”:

- *Il m'importe de me prouver que je suis un homme de parole, quelqu'un sur qui je peux compter.*

- *Je vois surtout là de l'orgueil.*

- *Appelez cela du nom qu'il vous plaira : orgueil, présomption, suffisance... Le sentiment qui m'anime, vous ne le discréditez pas à mes yeux. Mais, à présent,*

voici ce que je voudrais savoir : pour se diriger dans la vie, est-il nécessaire de fixer les yeux sur un but ?

- Expliquez-vous.

- J'ai débattu cela toute la nuit. A quoi faire servir cette force que je sens en moi ? Comment tirer le meilleur parti de moi-même ? Est-ce en me dirigeant vers un but ? Mais ce but, comment le choisir ? Comment le connaître, aussi longtemps qu'il n'est pas atteint ?

- Vivre sans but, c'est laisser disposer de soi l'aventure.

- Je crains que vous ne me compreniez pas bien. Quand Colomb découvrit l'Amérique, savait-il vers quoi il voguait ? Son but était d'aller devant, tout droit. Son but, c'était lui, et qui le projetait devant lui-même...

(A. Gide. Les Faux-Monnayeurs, 103 p.).

Як бачимо, експресивність діалогу досягається не за допомогою ускладнених синтаксичних структур, що вводять пряму мову, а через використання різних стилістико-синтаксичних засобів у самій розмові, які завжди є афективними. Відзначаємо вживання лексичних повторів (*orgueil, but* (6 разів)), градації (*orgueil, présomption, suffisance*), анафори (*Comment... Comment...; Son but... Son but...*), риторичних запитань (*A quoi faire servir cette force que je sens en moi ? Comment tirer le meilleur parti de moi-même ? Est-ce en me dirigeant vers un but ? Mais ce but, comment le choisir ?*) тощо.

На увагу заслуговують сепаратизовані невербалізовані конструкції: коли відокремленими є другорядні члени речення за відсутності дієслова. Такий ряд другорядних членів речення актуалізує особливим чином висловлення та створює синкопний, рваний ритм, у результаті чого виникає своєрідна бездієслівна динаміка, енергія. Власне такий „рубаний синтаксис” і є визначальною ознакою модернізму. Приміром:

Quand on vit, il n'arrive rien. Les décors changent, les gens entrent et sortent, voilà tout. Il n'y a jamais de commencements... Après ça, le défilé recommence, on se remet à faire l'addition des heures et des jours. Lundi, mardi, mercredi. Avril, mai, juin. 1924, 1925, 1926.

Ça, c'est vivre (J.-P. Sartre. Nausée, p. 61).

Аналогічні приклади знаходимо й в А. Бретона, який захоплювався „автоматичним письмом” у результаті чого виникали незв’язні картини асоціацій, що побудовані на основі розчленованих конструкцій:

Nous sortons. Elle me dit encore : « Je vois chez vous. Votre femme. Brune, naturellement. Petite. Jolie. Tiens, il y a près d'elle un chien. Peut-être aussi, mais ailleurs, un chat (exact). Pour l'instant, je ne vois rien d'autre » (A. Breton. Nadja, p. 47).

Отже, сепаратизовані конструкції виступають одним із найяскравіших способів актуалізації висловлення. Вони виокремлюють рему, зазвичай зберігаючи при цьому тему висловлення. Якщо у класичному синтаксисі актуальне і граматичне членування речення збігаються, то в синтаксисі модернізму рема часто виступає другорядним членом, а для її актуалізації головні члени речення взагалі опускаються. Таким чином, порушується звична, властива синтаксису класичного типу прози синтагматична ієрархія речення, що створює дисгармонію, характерну модернізму.

Висновки та перспективи дослідження. Насамкінець, хочеться підкреслити ще раз, що активні літературні процеси, а також екстралінгвістичні чинники (соціальні та культурологічні), що відбувались у європейському суспільстві та мистецтві першої половини ХХ століття, зумовили розвиток нового художнього вектора – модернізму.

Модернізм цього періоду допоміг звернути увагу на унікальність внутрішнього світу людини, вивільнити фантазію творця як феномену реальності, розкрити сутність людини, яка пригнічена цивілізацією. Творам мистецтва на часі властиві структуралізм, конструктивізм, деформація світу, відмова від пропорцій, формалізм, руйнування традиційних форм. Невипадково саме в цю епоху з’являються кубізм Пікассо, розщеплення атома, квантова теорія та синтаксична сепаратизація.

Художня література французьких-модерністів виокремлюються яскравою синтаксичною специфікою. Власне у синтаксисі реалізуються основні

принципи модернізму. Доведено, що саме синтаксис, а не лексика оновлює мову модерністської прози, а інновації у синтаксичній системі варто розглядати як перспективи розвитку мови в цілому.

Перспективи дослідження окреслюються у вивченні взаємозв'язку між принципами культурної, соціальної, психолінгвістичної парадигм епохи й характерними мовними засобами реалізації цих принципів у модерністському художньому тексті. Аналіз інших синтаксичних засобів (таких як: синтаксична неповнота речень, комунікативне виділення другорядних членів речення, повтори, різного роду відокремлення, ненормативна пунктуація як засіб актуалізації, розмовні конструкції і т. п.) також належить до подальших наукових пошуків.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акимов Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка / Г. Н. Акимов. – М.: Высшая школа, 1990. – 160 с.
2. Андриевская А. А. Явления „сепаратизации” в стилистическом синтаксисе современной французской художественной прозы / А. А. Андриевская // Филологические науки. – 1969. – №3. – С. 77-83.
3. Руднев В. П. Словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – М., 1999. – С. 237-241.

Джерела ілюстративного матеріалу:

Appolinaire G. Alcools. – Éditions Bernard Grasset, 1968. – 77 p.
Breton A. Nadja. – P. : Éditions Gallimard (Folio Plus), 1964. – 163 p.
Camus A. La peste. – Librairie Larousse, 1971. – 157 p.
Gide A. Les Faux-Monnayeurs. – P. : Éditions Gallimard, 1990. – 220 p.
Sartre J.-P. La nausée. – P. : Éditions Gallimard, 1938. – 239 P.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Станіслав – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов та інтерлінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: стилістика французької мови, лінгвістика тексту, синтаксис сучасної французької мови.